

Az V. nemzetközi szlavista kongresszus

A Szófiában 1963. szeptember 17—23. között megtartott V. nemzetközi szlavista kongresszus (a második világháború befejezése óta a második ilyen összejövetel az 1958-ban Moszkvában tartott találkozó után) a történeti kutatások szempontjából az eddigi szlavisztikai kongresszusoknál nagyobb figyelmet követel meg. Első ízben történt ugyanis, hogy a nyelvészeti, irodalomtörténeti és néprajzi szekció mellett, azokkal párhuzamosan, külön történelmi-filológiai szekció is működött. (A szekció egyébként valójában történeti szekció volt, hibrid címét inkább csak az egyéb szlavisztikai ágazatok képviselői részéről

érezhető bizonyos idegenkedés miatt kellett választani, ahogy arra a nemzetközi szlavisztikai bizottság eddig egyetlen történész tagja, B. A. Ribakov akadémikus egy ízben utalt is.) Ennek a szekciónak a megteremtésével a nemzetközi szlavisztikai bizottság kétségtelenül igen pozitív lépést tett a szlavisztikának szélesebb, a tudományág megalapozói és első képviselői által mindig is vallott értelmezése felé, amely szerint a szlavisztikába a szláv nyelvek és népek fejlődésének minden kérdése beletartozik, tehát a szláv népek történetének igen fontos helyet kell itt juttatni.

Az előkészítő bizottság már jóelőre összeállította a kongresszus tematikáját, s ezen a történeti-filológiai szekció számára hat alapvető vitatémát jelölt ki; a szláv etnogenezis, a szláv államok kialakulása, a szláv népek társadalmi gondolkodása a középkorban és az újkorban, a szláv népek forradalmi és nemzeti felszabadító mozgalma és ennek irodalmi tükröződése, az Októberi Forradalom jelentősége a szláv népek fejlődése szempontjából, s végül a szláv népek társadalmi és kulturális fejlődése a második világháború óta. Ennek a hat témának egyes részkérdéseit is felvetették előzetesen, s az egyes országok szlavisztikai bizottságaitól ezeknek a problémáknak a feldolgozását kérték.

A kongresszuson, ill. annak történeti szekciójában kétségtelenül sok előadás érintette ezeket az alapvető témákat, bár akadt olyan is, amely csak részletadalekokat közölt, és sajnos nem egy téma volt, amelynek a megvitatására nem került sor.

Az a tény, hogy a történeti-filológiai szekció csak új intézménye a kongresszusnak, tükröződött abban, hogy a szekció résztvevőinek a száma viszonylag alacsonyabb volt más szekciók létszámához képest (a több mint ezer kongresszusi küldöttről mintegy százra lehet becsülni a történészek számát), s míg a nyelvészeti vagy irodalomtörténeti szekcióban igen jelentős volt a nyugati világ képviselőinek a száma (s igen szélesen, Kanadától Ausztráliáig és Dániától Dél-Afrikáig), addig a történeti-filológiai szekció résztvevőinek túlnyomó többségét a Szovjetunió és az európai népi demokráciák képviselői tették ki.

A szekció programja (mint általában az egész kongresszusé) meglehetősen zsúfolt volt. Mintegy hatvan előadáshoz (amelyek az idő megtakarítása érdekében mindig csak a tulajdonképpeni előadás, ill. előre kinyomtatott szöveg összefoglalását jelentették) több mint száz hozzászólás hangzott el. Az adott keretek között természetesen nem áll módunkban az előadások és hozzászólások részletes ismertetése, inkább csak a problematika rövid áttekintését szeretnénk itt adni, utalva néhány jelentősebb vitapontra vagy előadásra.

Időrendben haladva az első téma a szláv etnogenezis volt. T. Lehr-Spławiński akadémikus előadása és jónéhány hozzászólás különböző oldalról világította meg a kérdést. Nyelvészek is hozzászóltak a balti-szláv, ill. az indogermán közösség kronológiai problémáihoz, de a vitás kérdésekben legfeljebb azon a téren alakult ki egyetértés, hogy az egész etnogenezis kérdését túlságosan statikusan kezelték, s még nagyon sok komplex kutatásra van szükség ahhoz, hogy nagyjából elfogadottnak tekinthető nézőpont alakuljon ki.

Ugyancsak élelkebb vitát váltottak ki a szláv államalakulás egyes kérdései, így elsősorban a bolgár állam megalakulásának a kérdése, ahol P. Petrov bolgár történész ismét állást foglalt a bolgár marxista történettudományban már eddig is általánosan elfogadott elmélet mellett, amely szerint a bolgár-törökök és a szlávok a VII. század vége felé szövetségi viszonyban álltak egymással, s mindkét népelem eljutott már az állam kialakulásáig. Ez a nézet (jónéhány más bolgár történész nézetéhez hasonlóan) cáfolta azokat az ugyancsak bolgár részről felvetett elméleteket, amelyek a bolgár-törökök és a szlávok között bizonyos alá- és fölerendeltségi viszonyt, a szlávok meghódítását tételezik fel. A szenvedélyes hangú vita mellett inkább tényközléseivel tűnt ki K. Mijatevnek az első bolgár cárság korából származó jelekkel, és B. A. Ribakov akadémikusnak az oroszországi középkori feliratokkal, azok összegyűjtésével, a gyűjtés módszereivel és eddigi eredményeivel foglalkozó előadása. Viszont ismét vitát váltott ki a korai államalakulás egyik jelentős forrása, a IX. századból származó Zakon Szudnij Ljudem elnevezésű törvénygyűjtemény eredetének a kérdése, az előadó M. Andreev bulgáriai eredetűnek tartotta a szöveget, míg csehszlovák részről a nagymorva birodalmi eredet mellett hoztak fel érveket.

Kirill és Metod működését a kongresszus külön ülésen tárgyalta meg (ezen valamennyi szekció delegátusai részt vettek), az előadások a szláv írás létrehozásának történelmi jelentőségét méltatták, a cirill és glagol írás egymáshoz való viszonyának még mindig vitás kérdéseire is kitértek, ill. a két hittérítő emlékének a szláv népeknél való megmaradását, a cirill-metódi hagyománynak a szláv öntudat kifejlődésében és a XIX. századi megújulási mozgalmakban való szerepét vizsgálták meg.

A korai középkorral foglalkozó előadások között volt jónéhány, amely összehasonlító módszerrel közelítette meg problémáit, ki kell emelni J. Bardachnak a korai szláv jogfejlődés kutatásának módszertani problémáit fejtegető előadását. Z. Kaczmarczyk a jugoszláviai városok és a városi jog fejlődésén igazolta azt, hogy a kelet-európai fejlődésben számos külföldi hatás érvényesül a polgári német tudományosság által (éppen a városi jogfejlődés terén) annyit emlegetett német hatás mellett. Ju. V. Bromlej és V. Costachel előadásai az orosz és horvát, ill. a román és délszláv fejlődés analógiáinak bemutatásával bizonyították be az összehasonlító vizsgálat eredményes voltát.

A szláv népek társadalmi gondolkodásának a fejlődését tárgyaló előadások során Jurij Križanić alakja került az előtérbe, működésének szláv jellegét, más-más oldalról indokolva, az USA-ban működő Ante Kadić és a jugoszláv Jaroslav Šidak egyaránt hangsúlyozta.

A XIX. század problémáit tárgyaló előadások jóval kevesebb vitát váltottak ki, mint a középkori témájúak. Ennek az okát abban kell látunk, hogy sok esetben olyan részletkérdéseket tárgyaltak, amelyek kevés alkalmat nyújtanak a vitára (hogy csak egy példát említsünk, V. Davidova egyébként igen érdekes új anyagot hozó előadása „A szláv orvosi közvélemény és a népek barátságának az eszméje” címen). Nem egy előadás foglalkozott a népek kapcsolataival a nemzeti megújulás korában, vagy az egyes nemzeti mozgalmak kölesönös érdeklődésével (a cseh megújulási mozgalom visszhangja a bolgár sajtóban pl. stb.).

A szélesebb távlatú előadások során O. Říha a kelet-európai megújulási mozgalmaknak a nyugat-európai fejlődéssel, az ipari forradalom révén előállt helyzettel való összefüggésére mutatott rá, s koncepciója általános helyesléssel találkozott. V. Čubrilović a szerb nemzeti felkelés jellegét vizsgálva arra a végső következtetésre jutott, hogy ez kezdetlől fogva a török uralom ellen irányuló parasztfelkelés volt, amely objektíve a polgári demokratikus forradalom szerepét játszotta. Jaroslav Šidak az illirizmus jelentőségét ismertette, hangsúlyozta, hogy a magyar nacionalizmussal szemben a horvát burzsoáziának szélesebb társadalmi és ideológiai támaszra volt szüksége, ezt jelentette az illir jelszó és mozgalom, amely azután az 1840-es években, amikor funkcióját már teljesítette, átadta helyét a horvát nemzeti mozgalomnak. Šidak rámutatott arra is, hogy nem lehet az illirizmus ideológiáját egyenesen a gazdasági helyzetből levezetni. Henryk Batowskinak az 1863-as lengyel felkelés visszhangjára vonatkozó előadása megmutatta, hogy a szláv népek fejlődésén túltekintő szemlélet (a konkrét esetben az olasz, román és magyar emigrációs mozgalmak bevonása a vizsgálódásba) csak hasznára válik a szlavisztikai kutatásoknak. A Sz. Nyikityinnek az előadásával kapcsolatban, amely a cári diplomácia és a délszláv szabadságmozgalmak viszonyát vizsgálta az 1850—1870-es években, vita folyt akörül, hogy Oroszország mennyire volt érdekelve gazdaságilag a balkáni területen, ill. hogy gazdasági gyengesége volt-e az oka itteni kudarcainak. Az adatok azt bizonyítják, hogy a cári kormány minden erőfeszítése ellenére az orosz burzsoázia nem hozott létre komoly gazdasági kapcsolatokat a balkáni országokkal. Itt kell még megemlíteni N. Todorov előadását, amely török levéltári anyag alapján az 1860-as évek bolgár társadalomtörténetéhez hozott adalékokat a belső balkáni migráció adatainak kikutatásával, s ezzel megvilágította ezt az eddig szinte teljesen feltáratlan területet.

A XX. század történetével foglalkozó előadások az 1905-ös orosz forradalomnak a szláv népek között gyakorolt hatásával, ill. a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak a jelentőségével foglalkoztak, ezek az előadások azonban nem hoztak lényegesen új szempontokat vagy adatokat az eddigi kutatások eredményeihez képest, s ennek megfelelően élénkebb vita sem alakulhatott ki körülöttük. Igen sajnálatos, hogy éppen a XX. századra vonatkozólag nem hangzott el nagyobb vitát kiváltó előadás, s az előre kijelölt tematikától eltérően nem volt a szláv népek 1945 utáni történetét tárgyaló előadás sem.

A történeti-filológiai szekció mellett egyébként más szekciók is tárgyaltak olyan problémákat (a szláv kölcsönösség gondolatának a jelentkezése és fejlődése, ill. általában a társadalmi gondolkodás és ennek irodalmi megnyilvánulásai), amelyek a történészek érdeklődését is felkelthették, a szekciók párhuzamos tevékenysége azonban nem adott módot arra, hogy a többi szekció munkáját is követni lehessen.

A szekció szeptember 21-én este tartott záróülésén B. A. Ribakov foglalta össze a tanulságokat; hangoztatta, milyen pozitívum volt egy ilyen történész-szekció létrehozása, s ugyanakkor milyen eredményes és gyümölcsöző az együttműködés a nyelvészekkel és irodalomtörténészekkel. Az ő és mások javaslatai alapján a szekció határozatot hozott arról, hogy az egyes kongresszusok közötti időszakban állandó bizottságokat hoz létre (ahogy a nyelvészek és irodalomtörténészek részéről már hosszabb ideje működnek ilyen állandó bizottságok), mégpedig egyet a szláv etnogenezis kérdéseinek a kutatására, egyet a szláv népek társadalmi és politikai struktúrájának a vizsgálatára, a harmadik állandó bizottság pedig a szláv népek nemzeti felszabadító harcának a kérdéseit tartja majd napirenden. A szekció egyúttal javaslatot tett arra, hogy a nemzetközi szlavisztikai bizottságot egészítsék ki két történésszel, akik közül egyet a bolgár történészek nemzeti bizottsága jelöl majd ki, a másikat pedig annak az országnak a nemzeti bizottsága, amelyben a következő szlavisztikai kongresszus megrendezésre kerül.

Az egész kongresszus mérlegét megvonó utolsó plenáris ülésen, szeptember 23-án délután jelentették be, hogy a következő kongresszus 1968-ban Prágában kerül megrendezésre (ahol 40 évvel korábban az I. nemzetközi szlavisztikai kongresszust is tartották). Ezen az utolsó ülésen is hangsúlyozták, hogy a legkülönfélébb nemzetiségű tudósokat tömörítő kongresszus a maga baráti légkörével milyen élnék bizonyítéka volt a békés egymás mellett élés politikájának, e politika egyedül helyes, az emberiség érdekét szolgáló voltának.

A rövidegre fogott ismertetés keretében persze nem lehetett még csak a történész szekció valamennyi felvetett kérdésére sem kitérni, sem az előadások és a hozzászólások valamelyes elemzésébe belebocsátkozni. Hangsúlyoznunk kell viszont azt a tanulságot, amelyet a kongresszus, ill. a szekció nem egy tekintélyes képviselője általános helyeslés mellett fejtett ki, az összehasonlító történeti kutatások fontosságát. Kívánatos volna, hogy a magyar történészek a jövőben — a magyar nyelvészekhez és irodalomtörténészekhez hasonlóan, akik szép számban és szép sikerrel szerepeltek ezen a kongresszuson is előadásaikkal — szintén kivegyék részüket a szlavista kongresszus munkájából, kutatásaikkal ezen a fórumon is támogassák a szláv népek történetének feltárását.

Niederhauser Emil